

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Eesti kirjanduse õppetool

Ruta Reisspass

**ENA METSA „ÜLESTÄHENDUSI MONTMARTRE’I MÄELT. ELU JA IMEDE
PANDEEMIA” ÖKOFEMINISTLIK ANALÜÜS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kadri Tüür, PhD

Tartu 2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. ÖKOFEMINISM KIRJANDUSTEADUSES.....	5
1.1. Ökofeminismi erinevad suunad.....	5
1.2. Ökofeminism – duaalsus ja rõhuline.....	7
1.3. Ökofeminism Eestis.....	9
1.4. Ökofeministliku maailmakäsitluse põhimõtted kirjandusteaduses.....	12
2. ENA METS ÖKOFEMINISTLIKU KIRJANDUSTEOORIA VAATENURGAST.....	14
3. KIRJANDUSTEOSE TAUST: COVID-19.....	19
4. „ÜLESTÄHENDUSI MONTMARTRE'I MÄELT. ELU JA IMEDE PANDEEMIA” ÖKOFEMINISTLIK ANALÜÜS.....	25
4.1. Rõhumise viiside ilmingud ökofeministlike kategooriate kohaselt.....	25
4.2. Päikese kui teise peategelase kujutamine fotodel.....	29
KOKKUVÕTE.....	35
KIRJANDUS.....	37
SUMMARY.....	41

SISSEJUHATUS

Analüüsin bakalaureusetöös Ena Metsa raamatut „Ülestähendusi Montmartre'i mäelt. Elu ja imede pandeemia”¹ (Mets 2020) ökofeministlikust vaatepunktist. Pärast raamatu lugemist tekkis küsimus, kas teost on võimalik lugeda ökofeministlike kirjanduspüüdluste taustal. Kuna sellel muud retseptiooni ei ole, annan ühe võimaliku retseptiooni, mis selle kõikide teiste lugejate jaoks huvitavaks võiks teha. Bakalaureusetöö eesmärk on vaadata, kas see on analüüsiv ökofeministliku teosena, milline panus on Ena Metsal ja tema raamatul ökofeminismi, ning tutvustada ühte näidet, millisel viisil tuldi COVID-19 kriisiga toime üksikisiku tasandil.

Radikaalfeminismist alguse saanud ökofeminismi põhimõtteid on kujundatud rohkem praktika kui teooria kaudu. Ökofeminism läheb feminismist veel sammu edasi ning vaatab koos feminismi põhimõtetega inimese suhtumist looduskeskkonda ning looduskeskkonna kohtlemist. Ökofeminismi põhiline väide on, et domineeriv osa lääne traditsioonist on loonud aluseks selle, et duaalne antropotsentriline arusaam, mis propageerib rassilist, soolist ja looduse üle domineerimist, on intuiitivne ja selle põhjendamiseks pole argumente vajagi. (Davion 2002: 168) Ökofeminismis on mitmeid erinevaid suundumusi, kui kõikide erinevate ökofeministlike ühiseks jooneks on seos naiste ekspluateerimise, looduse ja patriarhaalse ülemvõimu vahel (Warren 1990: 139).

Töö koosneb kõigepealt sissejuhatusest ökofeminismi teemal, kus ma võtan kokku ökofeminismi ajaloo ning visandan lühidalt erinevad suundumused. Kirjutan, kuidas näevad ökofeministid duaalsust ja rõhumist ning mida on senini tehtud ökofeministlikus uurimises Eestis. Seejärel vaatlen pikemalt ökofeministliku maailmakäsitluse põhimõtteid kirjandusteaduses Karen J. Warreni ja Greta Gaardi (2010b) järgi.

¹ Edaspidi viitan ainult leheküljenumbriga, sest raamat on peamiseks allikaks.

Teises osas annan ülevaate Ena Metsast kui praktilisest ökofeministist. Kirjutan Metsa jutuvestmisringreisidest, giiditööst ja raamatutest ning lähemalt tema raamatu „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” tekkeloost ning ülesehitusest.

Kolmandas osas kirjutan Covid-19 viirusest 2020. aasta kevadel ning sellega kaasnenud piirangutest Prantsusmaal. Käsitlen, mida oli haigusest teada siis ning mis on tänaseks muutunud. Vaatlen, milliseid ökofeministlike teemasid see tõstatas ning mismoodi on viirust uurinud kirjanduse kõrvalerialad folkloristika ja etnoloogia.

Viimases, neljandas osas analüüsin Ena Metsa raamatut ökofeministlikust vaatenurgast lähtuvalt. Näitan, kuidas Mets päikest ökofeministlikust arusaamast lähtuvalt kohtleb ja ümber mõtestab. Vaatlen Ena Metsa kirjalikku ja pildilist eneseväljendusviisi, mis aitab ümber mõtestada loodust ning annab loodusele tagasi tema hääle, nagu feminism andis naistele tagasi nende hääle, ja teeb seega sotsiaalmeedias looduse häält vahendavad inimesed ökofeministliku praktika järgijateks. Näitan, kuidas ökofeminism on üks suurte ajalooliste arenguruumide jooksul muutunud inimkollektiivi enda meelelise taju viisi ja laadi muutus, baseerudes filosoofi ja kultuurikriitikule Walter Benjaminile (2010).

1. ÖKOFEMINISM KIRJANDUSTEADUSES

1.1. Ökofeminismi erinevad suunad

Ökofeminismi alguseks võib pidada 1974. aastal avaldatud kirjutist *Le Feminisme ou la Mort* („Feminism või surm”), milles autor Françoise d’Eaubonne (1920–2005) kasutab esimest korda sõna ökofeminism ja väidab, et ökoloogilised probleemid tulevad meeste domineerimisest naiste üle. Ta kutsus naisi keskkonnakatastroofi vältimiseks midagi ette võtma. Seetõttu öeldaksegi, et d’Eaubonne’i üleskutsele järgnenud ökoloogiline revolutsioon oli praktika enne teooriat ning algselt olid olulisimateks teemadeks rahuliikumine ja tuumasõjavastatus. 1970. aastate teisest poolest alates on ökofeministid juhtinud tähelepanu, dokumenteerinud ja kaitsnud loodust patriarhaalse maailma rõhumise eest.

Radikaalfeminismist (*radical feminism*) alguse saanud ökofeminismi põhimõtteid on kujundatud rohkem praktika kui teooria kaudu. Sellest, et ökofeministid on ökosüsteemi kaitseks esmalt praktiliselt tegutsenud ning alles hiljem on nende tegevusele „silt” juurde saanud, tuleneb ka ökofeministlike suundade lahknevus ning pole olemas ühte „ökofeminismi”, vaid segu erinevatest ökofeministlikest nägemustest, mis on suuna saanud näiteks liberalismist, marksismist ja sotsialismist. Karen J. Warren on kirjutanud, et kõikide erinevate ökofeministlike suundade ühiseks jooneks on seos naiste eksploateerimise, looduse ja patriarhaalse ülemvõimu vahel (Warren 1990: 139).

Ökofeminism oli loogiline jätk feminismile. Nii nagu feminism mõtestas ja senini mõtestab ümber naiseks olemist, teeb seda ka ökofeminism. Nimelt läheb ökofeminism feminismist veel sammu edasi ning vaatleb koos feminismi põhimõtetega inimese suhtumist looduskeskkonda ning looduskeskkonnaga ringi käimist. Radikaalne feminism, mille alustekstideks on Mary Daly „Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism” (1978) ja Susan Griffini „Woman and Nature” (1978) nõuab naistele ja

loodusele nende hääle tagasi andmist. Nad peavad olulisimaks naise väärtustamist ning naise keha ja looduse omavahelist seost. (Gaard 1998) Väljaspool akadeemilist ringkonda on kõige kuulsam ökofeminist ilmselt Vandana Shiva, kes esindab koos Maria Miesi, Karen Warreni ja Carolyn Merchantiga sotsialistliku ökofeminismi. Sotsialistlik ökofeminism suunab tähelepanu rassilisel, klassipõhisel, soolisusel ja kolonialismil põhinevale diskrimineerimisele ehk seostele looduse, naiste, vaeste, töölisklassi ja eri nahavärviga inimeste diskrimineerimise vahel (Gaard 1998: 43). Kultuurilised ökofeministid pööravad kriitika teraviku kultuurist tulenevatele erinevustele ning kultuurilistest erinevustest tekkivale naise väärtustamisele ning naise keha ja looduse omavahelisele lähedasele seosele. Loomaõiguslusega ja veganismiga seotud teemad tulid ökofeminismi 1990. aastatel. (Merchant 1993; Mellor 1996). Kuna domineerivad usundid nagu kristlus, islam ja budism on meestekeskised ning seal on meeste domineerimise hierarhia, näevad vaimsed ökofeministid selle kõrval ideaalse suunana looduskeskseid religioone. See, et Platonist alates seostatakse meest kultuuri, teadmiste ja vaimsete väärtustega ning naist emotsionaalsuse, müstilisuse, läänelikule teadusele seletamatuga ning seega loodusega ja kehalisusega, on viinud osa ökofeministlikust liikumisest matriarhaalsete religioonide poole. Matriarhaadikujutelma pooldajad tekkisid feministlikes ringkondades 1960. aastatel ja siis sai populaarsemaks ka Suure Jumalanna kultus. (Ruether 2012) Sellega suhestub ka Ynestra Kingi idee naise ja looduse suhte taaskinnitamisest, pidades seda üheks kolmest ökofeminismi arengusuunast, väites, et naine pole mitte ainult mehest erinev, vaid teatud mõttes ka parem. Lääne ühiskonna vaatenurgast peetakse Ynestra Kingi lahendusi radikaalseteks. Ta näeb lahendusena ka veel naiste integreerimine kultuuri ja tootmisesse, mis katkestab naise ja looduse suhte täielikult. Arvestades, et lääne maailmas surutakse hormonaalsete rasestumisvastaste vahenditega maha normaalset menstruaaltsükli ja Aasias opereeritakse tööviljakuse tõstmiseks emakas välja ning viiakse naised loodusest linnades asuvatesse suurtesse tehastesse, kus nad 16-tunnised tööpäevi teevad ei kõla 2021. aastal enam nii võimatuna kui 1984. aastal. Kolmandaks suunaks pakub ta välja naise-kultuuri suhte muutmise, teistsuguse kultuuri ja poliitika loomise, et seeläbi luua vaba ning ökoloogiline ühiskond. (King 1989: 22–23, Soonbergi kaudu)

Kuigi hierarhiline ja eristav süstematiseerimine ehk domineeriva lääneliku kultuuri suhtumine peab ökofeministide teooria mõistmist keeruliseks, sest tihti liiguvad ökofeministid ühelt ökofeministlikult teorialt teisele, on see minu hinnangul tegelikkuses rikastav. Keskkonna ja naiste õiguste eest seismiseks ei ole oluline, milline ökofeminist millise suuna või allhoovuse esindaja on, vaid see, kuidas need erinevused üksteist täiendavad ja eesmärki täita aitavad. Kadri Tüür kirjutab artiklis „Ökofeminism” (2011: 281), et kuna tegusate ökofeministide lähtepeitsiooniks ei pruugi olla tingimata naisõiguslus, vaid näiteks keskkonnakaitse, sõjavastatus, seksuaalvähemuste õiguste eest võitlemine, anarhism, taimetoitus või muu selline, ning tähtsaks peetakse nii ümbritseva maailma hoiakute mõjutamist tegevuse kaudu kui ka isiklikku vaimset arengut, seostub ökofeministliku tegevusega eriti selgelt teooria ja praktika tasakaalu küsimus, mis oma olemuselt on pigem ühiskondlik kui teoretiseeriv.

1.2 Ökofeminism – duaalsus ja rõhumine

Val Plumwood (1993: 43) juhiv tähelepanu lääne mõttesüsteemides kajastuvatele rõhumise põhivormidele, milleks on vastandpaarid nagu kultuur-loodus, mees-naine, elus-eluta, subjekt-objekt, ise-teised, mõistus-keha jne, kus paarilised pole samaväärsed, vaid üks on teisest kõrgemal positsioonil. Ökofeminism, mis pöörab tähelepanu keskkonnaprobleemidele ja ökoloogilisele kriisile, lähtub eelmainitud paaridest just väga suurest erisusest kultuuri ja looduse vahel, kus kahe kontseptuaalse kategooria vahel toimub ühepoolne kultuuriline domineerimine. Greta Gaard (1993: 5; 2010a: 1) kirjutab, et domineerimise ja allutamise märkamise ning vajalik tegevus allutamise lõppemiseks ongi ökofeminismi põhieelduseks. Selle kõige juures diskrimineeritakse ka ökofeminismi ennast, sest ökofeminism kasutab keskkonna osas feministlikku lähenemist ja keskkonnakaitset on naised suunatud traditsioonilisse toetavasse rolli ning niisamuti on ökofeminism äärealal ka ökoloogias. Ökofeminismi ei võeta täielikult omaks, ka teistes teoreetilises „mehelikes” liikumistes.

Ökofeminism näitab seoseid, et patriarhaat domineerib ja võimutseb naiste üle samamoodi nagu looduse üle, ehk et kui allutatakse naisi, allutatakse ka loodust. Nii

nagu koheldakse emakese Maa loodust ammendamatu varade allikana (eesti keeles kasutatakse mõistet (taastuv) loodusVARA), koheldakse ka naist, eriti emarollis, ammendamatu suutlikkusega kõigega kohaneda ja hakkama saada. Lisaks hierarhilisele binarismile, kus mees ehk teadus peab end paremaks naisest ehk loodusest ja seetõttu allutab mõlemad, nii naist kui ka loodust, on oluline probleem ka kultuuri ja looduse vahekorras. Juba 1974. aastal kirjutas Sherry B. Ortner oma artiklis tol ajal radikaalsest seisukohast, et lääne maailmas üldkehtivalt nähakse naist loodusena ja mehi kultuurina, kus viimane on kõrgemal positsioonil ehk allutab loodust ja naist, neid ümber tehes või soovides neid ümber teha (Ortner 1974). Naise positsioonist aru saamiseks tuleb kogu probleemi analüüsida keskkonnaprobleemina (Tüür 2011: 283). Naist ja ema nähakse patriarhaalse kultuuri silme läbi loodusega sarnasena ehk millenagi, mis on elu andev. Nagu on suurelik naisest sündiv elu, on seda ka looduses kasvav. Seevastu meest käsitleb seesama patriarhaalne maailmavaade kui kultuuri loojat ning tehiskuse tootjat ehk püsivat väärtust, mis on kestav. Siin toetub Ortner Simone de Beauvoir'ile. (Ortner 1974) Viimastel aastatel ei piiritleta loodust enam Maaga, vaid Elon Muski SpaceXi satelliitide kosmosesse viimine Marsi asustamiseks viib ökofeministlikud teemad ka kaugemale universumisse². Kolonisatsiooniga võrdleb allutamispoliitikat Vandana Shiva (1988).

Teaduse ja tehnoloogia areng ning nn reaalteaduste ja humanitaarteaduste ehk kõvade ja pehmete ehk meeste ja naiste erialade eraldiseisev areng, millest üks on lääne ühiskonnas järjepidevalt soositum kui teine, on soodustanud rahaga mõõdetavat majanduskasvu ning võimumonopolide tekkimist. Patriarhaatlik teadus on välja jätnud palju asju, mida inimesed enne tehnoloogia arengut teadsid. Näiteks ravimtaimede tarkus ning mitmed teised teadmised, mis naised on elu jooksul omandanud, sest neil on seda elus vaja läinud, on saanud läänemaailma patriarhaadi üldsuse heakskiidu alles siis, kui taimedest on midagi tehnikult sünteesitud või suurfirmades toodetud. Lääne strateegiate järgi ei põhine looduse väärtus ka mitte enam majanduslikel väärtustel, vaid meeste domineerimise patriarhaalsel hierarhial. (Shiva 1988)

² <https://www.astromaania.ee/2019/12/starlink-satelliidid-kui-oht.html>

Teadusrevolutsiooniga seostab suhtumise muutumist loodusesse ja naisesse ka Carolyn Merchant, kes peab selle „isaks” Francis Baconit oma filosoofiaga, mis propageerib inimese hüvedest lähtuvat looduse ekspluuteerimist. Merchant kirjutab, et see kandus üle ka naistesse suhtumisse ehk teadus vaatles ja piinas naisi niisamuti nagu loodust (nt nõiajaht). Ta toob kujundi günekoloogilisel läbivaatusel kasutatavate tangide sissetungi, külmuse, jõhkruuse ning looduse toimimisviiside, saladuste pooleldi mõistmise ning elujõu allutamise meeste loodud teaduslikult tehnoloogiale. (Merchant 1980: 68-69). Ökofeminism peab lahenduseks võrdsust vägivallatus maailmas, kus probleeme lahendatakse rahumeelselt, mis tagab liikide mitmekesisuse ning sidususe. Merchanti lahendus on mehe ja naise võrdväärne partnerlus ehk ka looduse ja inimese võrdne partnerlus. (Merchant 1993: 188)

1.3 Ökofeminism Eestis

Eestis on ökofeminismist kirjutanud kogumikus „Koht ja paik” lühidalt Tiiu Speek (2000). Maris Sõrmus on oma 2016. aastal kaitstud ingliskeelses doktoritöös kirjutanud ka ökofeminismist (Sõrmus 2016). Kirjanduses on ökofeminismiga kõige rohkem tegelenud Kadri Tüür. Kogumikus „Sissejuhatus soouuringutesse” ilmus temalt 2011. aastal üldtutvustav artikkel, kus ta toob välja, et „paljudel juhtudel on ökofeminism rohujuuretasandi nähtus, milles osalejad ise oma tegevust feministlikuks ei määratlegi: nende jaoks võib tegu olla igapäevase eluspüsimise nimel toimuva paratamatu tegevusega, näiteks loodusliku mitmekesisuse alalhoidmisega oma kodu lähedal, et sealt saada nii söödavaid metsaande kui põletusmaterjali toiduvalmistamise tarvis.” Tüür toob Eestist praktilise ökofeminismi ilmingu näiteks selle, et „naised valdavad teadmist söödavate ja mittedöövavate metsamarjade kohta, samuti seda, millistest kohtadest neid leida ja mis ajal neid korjata. Moosikeetmise õnnestumiseks oleks hea tunda ka puupliidi kütmise peensusi. Tänu looduse detailsele tundmisele on võimalik vähemalt osa eluks vajalikku toota väljaspool kapitalistliku süsteemi pitsitavaid raame, rõhutades nii naise iseseisvust ja rolli kestliku elu tagajana”. (Tüür 2011: 282) Kadri Tüür on ökofeminismist loenguid pidanud ning rääkinud sellest lisaks seminaridele ka ajakirjanduses ning avalikel aruteludel. Ökofeministlikuks analüüsiks

on Tüür välja pakkunud Kristiina Ehini, Merca, Kätlin Kaldmaa, Leida Kibuvitsa ja Aira Kaalu teoseid (Märka 2011; Sukmit 2014). Kadri Tüür analüüsis ökofeministlikult artiklis „Puhastus: õnn, häbi ja ökofeminism” (2014) Sofi Oksaneni „Puhastust”, milles vaatlleb kehalisuse teemasid ja kirjutab looduskeskkonna hingestatusest, loodusega ühtesulamise kogemusest, maastiku isikustamisest, dünaamilistest suhetest loodusega, kehalisest teadmistest ja keha suhetest kohaga. Õppejõuna juhendas ta 2015. aastal kahte magistritööd.

Triin Leesi magistritöö Tartu Ülikoolis käsitles ökofeministlikust perspektiivist Aino Perviku raamatut „Kunksmoor”. Leesi uurib naise ja looduse suhet Aino Perviku teostes „Kunksmoor” ja „Kunksmoor ja kapten Trumm”. Lees leiab, et Kunksmoor on lastekirjanduse tegelaskuju juurest muutunud eesti üldkultuuriliseks mõisteks ning on seega looduse ja naise suhete seoseid avavaks tüvitekstiks. Ta analüüsib lähemalt viite peamist seost naise ja looduse vahel: patriarhaadipoolset naise ja looduse põhjendamatu ära kasutamist; naise ja looduse ümberkujundamist; naise ja looduse väärtustamist ajaloolises ja kultuurilises pildis ning tsüklilisuse ja kehalise kogemuse kaudu; spirituaalsust ja religiooni. Lees leiab, et naise ja looduse omavahelisi seoseid ei saa „Kunksmooris” taandada pelgalt nõia looduslähedusele, sest nõidumisest tähtsamaks osutusid patriarhaalse süsteemiga seotud teemad. (Lees 2015) Triin Leesi „Kunksmoori” ökofeministlik analüüs jõudis ajaleheveergudele ning tekitas furoori lisaks ajalehe Eesti Ekspress kommentaarumile ka sotsiaalmeedias³.

Maarja Soonbergi magistritöö pealkirjaga „Linda Hogani „Päikesetormid”: ökofeministlik analüüs” vaatlleb põlisameerika kirjanduse renessansiga esile kerkinud ja seni olulise kirjaniku Linda Hogani teose analüüsis inimese suhet maa, loomade ja taimedega nii lääne kui ka põlisameerika vaatenurkadest. Põlisameerika kirjanduses, kui ühest võimalikest edaspidistest ökofeministlikest suundadest, on teemaks postapokalüptilise uue positiivsema maailma tekke võimalikkus, pikka aega kestnud suhe loodusega ning uue uurimissuunana taimeuurinud ja taime-ökokriitika. Põlisameeriklaste jaoks on maa kõige alus, mitte läänele iseloomulik inimese ja looduse

³ <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/75036457/komuline-teadustoo-kunksmoor-kui-okofeminist>

vahelisest eraldatusest tulenev *wilderness*. Soonberg peatub pikemalt ka taimedega ravitsemisest ja nende intiimsetest suhetest inimestega. (Soonberg 2015)

Ökofeministlik uurimine on Eestis ilmselt seepärast veel vähe levinud, et eestlased on seni pidanud ennast keskkonnast hoolivaks rahvaks ning naiste õiguse teemad olid hilise linnastumise, 1918. aastal loodud Eesti Vabariigi ja NSVLi poliitika tõttu Lääne-Euroopa probleemidest vähem teravamad. Suuremad keskkonnaprobleemid on esile kerkinud alles viimasel aastakümnel, eriti viimasel viiel aastal. Nagu näiteks tselluloositehase ehitamise plaan Emajõe äärde 2018. aastal⁴, Rail Balticu ehitamise seotud teemad, liiva- ja kruusakarjäärid⁵ Tallinn-Tartu kiirtee ehitamiseks ning üha hoogustuv ulatuslik metsade lageraie⁶ ning ka plaan Matsalu looduskaitseala muutmise kohta⁷.

Kritiseeritud on ökofeminismi ühest küljest liigse essentsialismi pärast. Vastukaaluks kriitikale leian, et oleks ka ülimalt veider oodata täielikust eksistentsialismist loobumist käsitluselt, mis mõtestab ümber inimeseks olemist, naise ja keskkonna suhteid vaadeldes, meeste domineerimist arvestades. Teine osa ökofeminismi vastasest kriitikast heidab ökofeministlikule käsitlusele ette utopismi, sest täielik võrdõigluslikkus polevat kunagi võimalik. Spirituaalne ökofeminism on samuti palju kriitikat saanud, sest naise kui Maa-ema esile tõstmine soodustab dualismi veelgi enam. Samas on ökofeminismi üks püüdlustest vabaneda soolisusel põhinevast binarismist ning rõhutada kõikide võrdsust ning koos eksisteerimist. Kuna üldiselt on ökofeminism seotud tugevasti ühiskondliku aktivismiga, peab kriitik Janet Biehl spirituaalset ökofeminismi põgenemiseks reaalseste põhjuste eest (Biehl 1991).

⁴ https://et.wikipedia.org/wiki/Tartu_tselluloositehas

⁵ <https://forte.delfi.ee/artikkel/91741865/video-karjaarid-lageraied-uleujutatud-metsad-kahju-loodusele-kose-voobu-maanteeloigu-pahupool?fbclid=IwAR3e-VdC4oAzN01gm7m8bU8C4GrrIBcrA-acPG7o60417S2AvpYUAmPZzyA>

⁶ <https://www.err.ee/1031781/lageraie-eesti-metsades-voimendab-kliimamuutusi-vahemalt-jargmised-60-aastat>

⁷ <https://www.err.ee/1208782/looduskaitsejad-pole-rahul-matsalu-rahvuspargi-kaitse-eeskirja-muutmisega>

1.4 Ökofeministliku maailmakäsitluse põhimõtted kirjandusteaduses

Victoria Davion kirjutab oma artikli „Anthropocentrism, Artificial Intelligence, and Moral Network Theory: An Ecofeminist Perspective“ järelduses, et teadus, mille aluseks on antropotsentrilised ja duaalsed eeldused, genereerib hoopis teistsuguseid uurimisprogramme kui teadus, mis seda lähtepunkti ei jaga. Antropotsentristlik/mitteantropotsentristlik debatt pole mitte ainult moraalne väitlus mitte-inimolendite moraalse tähtsuse üle, vaid ka viide selle kohta, mismoodi ja millisel viisil teaduslike uurimisprojekte eeldatavalt sõnastatakse ja siis ka läbi viiakse. Ehk siis, kas me võtame omaks antropotsentristliku või mitteantropotsentristliku paradigma, mõjutab ilmselt seda, mida teadus meile looduse ja ökoloogia kohta õpetab. Isegi kui see, et on olemas teadus, mis on objektiivne, väärtustevaba ning mis suudab näidata ökoloogilise maailma vaatenurka, on tõsi, näitab ta artiklis analüüsidest konkreetselt, et on väga oluline, kas alustatakse antropotsentristlike või mitteantropotsentristlike eeldustega. Need eeldused ei mõjuta mitte ainult seda, mis küsimusi küsitakse, vaid ka seda, milliseid vastuseid üldse tõsiselt võetakse. (Davion 2002:175)

Sellest lähtuvalt peatun pikemalt ökofeministlikul maailmakäsitlusel, mis aitavad mu töö lugejail mõttekäike paremini mõista ja jälgida. Warreni sõnastuses on maailmas ökofeministliku käsitluse kohaselt viis rõhumise erisust:

- 1) väärtushierarhiline ehk üles-alla mõtlemine (*value-hierarchical (up-down) thinking*);
- 2) vastandväärtustel põhinev mõtlemine (*oppositional value dualisms*);
- 3) võimul põhinev mõtlemine (*conceptions of power*);
- 4) privileegidel põhinev mõtlemine (*conceptions of privilege*);
- 5) loogiline domineeriv mõtlemine (*a logic of domination*). (Warren 2002: 263)

Warreni kohaselt on ökofeminismi üldine eesmärk sealjuures patriarhaalsete kontseptsioonide paljastamine ja antipatriarhaalsete lahenduste välja pakkumine. (Warren 2002)

Looduse seisukohast on läänemaailma kontekstis kehtivad ökofeministliku kirjanduskriitika põhiomadused lahti sõnastanud Greta Gaard oma artiklis „Strategies

for a Cross-Cultural Ecofeminist Literary Criticism”, kus ta kirjutab, mida ökofeministlikud püüdlused sisaldavad. Need:

1) heidavad valgust erineva sotsiaalse, kultuurilise ja majandusliku taustaga ja poliitilise meelsusega inimeste omavahelistele suhetele ning inimeste ja ülejäänud looduse suhetele, uurides, kuidas need inimsuhted kujundavad suhet loodusega – meie endi kui looduse kehastusega, teiste inimestega, kes on „loodusena“ määratletud, ja keskkondade ning liikidega, millega me elud kokku puutuvad –, ning toetavad või vähendavad kõikide poolte vabadusi ja õitsengut, kes nendest suhetest mõjutatud on;

2) kritiseerivad neid paljusid võõrandumise, hierarhia ja domineerimise viise (mis hõlmavad muu hulgas liigipõhist diskrimineerimist, seksismi, rassismi, klassipõhist diskrimineerimist, heteroseksismi, vanussurvet, suutmissurvet ja inimkesksust) ning propageerivad sotsiaalse ja bioloogilise elurikkuse kesksust kui vajalikku põhialust sellel planeedil ellujäämiseks;

3) rõhutavad ökosotsiaalseks muutuseks vajaliku poliitilise tegutsemise kiireloomulisust: võõrandunud isikute, kultuuride ja süsteemide tervendamist, mida tehakse teisenenud ja egalitaarsete vaimsete, psühholoogiliste, kirjanduslike, põllumajanduslike, ökoloogiliste ja/või majanduslike tegevustega; likvideerivad rõhuvaid organisatsioone ja loovad nende asemele võrdsust väärtustavaid ja looduskeskseid võrgustikke. (Gaard 2010b: 47-48)

Nende püüdluste valguses ma Ena Metsa raamatut „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” analüüsingi. Kuna ökofeminism on rohkem praktiline kui teoreetiline liikumine, siis sobib see väga hästi Ena Metsa omaeluloolise päeviku ja logiraamatu stiilis väljaande uurimiseks. Oma bakalaureusetöös toon ma välja just selle, kuidas väljendub Ena Metsa elus kolme kuu vältel ökofeminism. Näitan Ena Metsa kui ökofeminismi praktiseerijat tema mitmetahulisuses, lähtudes Greta Gaardi kolmest ökofeministlikust püüdlusest.

2. ENA METS ÖKOFEMINISTLIKU KIRJANDUSTEOORIA VAATENURGAST

Käesolevas peatükis annan ülevaate Ena Metsast. Allikateks kasutan tema enda kirjutatud reisilugusid nii paber- kui ka veebiajakirjades, sotsiaalmeedialehele Facebook Metsa enda loodud ürituste tutvustusi ja raamatust lähilugemise meetodil selgunut. Kuna Metsa teoste kohta pole ilmunud mitte ühtegi arvestatavat arvustust, annan edasi tema kui ökofeministi olemust kaudsete tegevuste kaudu ja kirjutan vähem temast kui ökofeministlikust kirjanikust.

„Ena Mets on sündinud 1981. aastal Tartus. Tema lapsepõlveunistuseks pühapäeva varahommikutel nõukaaegses tugitoolis Lindgreni lugusid neelates sai sõnadega maailmade loomine. Nõnda tegutseb ta täna jutuvestja, hüpnoteerapeudi, giidi ja kirjanikuna ning püüab iga keharakuga vastu võtta, mida elu talle annab ning mida enda elust ootab. Tema esimese romaani „Naeratava kuu inimesed” kirjutas Ena aastal 2010 ning andis välja 2015. Teine romaan vajab veel laagerdamist ning kolmas on loomisel. „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” sündis ootamatult, spontaanselt, ette planeerimata keset maailma seisakuhetke Pariisi kuulsa Montmartre’i serval 2020. aasta kevadel, kui Ena oli süvenenud oma kolmandasse romaani, tema giiditööle oli salakaval viirus punkti pannud ning Prantsuse võimud lubasid väljas käia vaid tund päevas kodust kilomeetri raadiuses. Sellest tunnist said alguse imed ja seiklused”

(Mets 2020: sisekaas)

Kadri Tüür kirjutab artiklis „Ökofeminism” (2011), et tegusate ökofeministide lähtepositsiooniks ei pruugi tingimata olla naisõiguslus. Nii ütleb ka Mets enda raamatut tutvustavas tekstis, et „enda silmis ma ei ole feminist” (90).

Ena Mets on õppinud psühholoogiat, klassikalist ja prantsuse filoloogiat, teatriteadust, hüpnoteraapiat. Metsast on ilmunud mitmeid artikleid päevalehtedes ka seoses tema giidi ja hüpnotisööri elukutsega. Delfi portaalis reisijuht.delfi.ee⁸ on ilmunud katkendeid raamatust „Ülestähendusi Montmartre'i mäelt. Elu ja imede pandeemia” ning ka GoTraveli reisiajakirjas⁹ ja internetilehel on tema juturetkedest ilmunud kolm lugu¹⁰. Tal on ilmunud 2015. aastal romaan „Naeratava kuu inimesed”, mille kohta ma ei leidnud tagasisidet ega arvamusi. Mets ise kirjutab romaani kohta, et selle raamatu kaudu on tal võimalik jõuda inimesteni, kellel on vaja selles keerise kiirusega maailmas korraks peatuda, jätta hetkeks kõrvale see „mul-pole-aega“-tunne, olla viivuks iseendaga, vaikselt paigal ja siis uuesti astuma hakata, suurema energia ning ehk kummalise naeratusega suunurgas. Südame ja meeltega jutustatud lood ning enda sisse kaemine on meeletult tervendava ja tervistava jõuga!¹¹

Tulen siinkohal tagasi Tüüri artikli „Ökofeminism” (2011) juurde, kus ta kirjutab, et ökofeminismis peetakse tähtsaks nii ümbritseva maailma hoiakute mõjutamist, mida Mets raamatuga püüab teha, kui ka isiklikku vaimset arengut, millest raamatu kirjutamine kannustatud on ning mida Mets lugejatega raamatute kaudu jagab.

Käesoleva bakalaureusetöös arutluse all olev Ena Metsa raamat „Ülestähendusi Montmartre'i mäelt. Elu ja imede pandeemia” on kirjutatud 2020. aasta kevadel Pariisis COVID-19 ajal kuulsa ajaloolise kunstnike boheemia Montmartre'i serval. See on tema teine avaldatud raamat. Leidsin teose kohta vaid ühe blogiarvustuse, mis heidab Metsale ette teose kirjutamist hetkeemotsiooni ajal ning seda algselt hoopis Facebooki

⁸ <https://reisijuht.delfi.ee/artikkel/92060013/giiditoolt-koondatu-lugu-kuidas-pahupidi-pooratud-maailm-aitas-hoopis-suure-unistuse-teoks-teha?>
<https://reisijuht.delfi.ee/artikkel/92063075/giiditoolt-koondatu-lugu-oleksin-pidanud-seda-voorast-noormeest-sealsamas-teede-ristumiskohas-lihtsalt-suudlema?>
<https://reisijuht.delfi.ee/artikkel/92063487/giiditoolt-koondatu-lugu-iga-meie-samm-ja-valik-elus-voib-saada-saatuslikuks?>

⁹ <https://reisikirjad.gotravel.ee/ajakiri/prantsuse-magedes-koolumas-seljakott-lugusid-tais/>

¹⁰ <https://reisijuht.delfi.ee/artikkel/90252115/ulestahendusi-montmartre-i-maelt-mul-laks-aastaid-et-julgeda-olla-naine-ma-pole-sellega-veel-taiesti-lopule-joudnud-ikka-ja-uuesti-seisan-silmitsi-valehabidega>

<https://reisijuht.delfi.ee/artikkel/90074943/ulestahendusi-montmartre-i-maelt-politseinikel-kes-mu-oueluba-tahavad-kontrollida-tuleb-mind-segada-minu-aina-kummalisemates-asendites>

¹¹ <http://vabaajaleht.blogspot.com/2017/05/naeratava-kuu-inimesed-katkend-ena-mets.html>

postituseks mõeldud raamatuks nimetamist¹². Internetiotsing tunneb Metsa rohkem ränduri, giidina ja jutuvestjana kui kirjanikuna. See aga ei tee antud raamatut ökofeministlikust vaatenurgast vähem oluliseks. Mõlema seni ilmunud raamatu jaoks on ta raha kogunud ühisrahastuse platvormilt Hooandja ning sealne toetus näitab, et paljudele on tema jutte vaja¹³. Hooandjas ja Rahva Raamatu e-poes¹⁴ raamatu „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” tutvustuse juures on välja toodud lugejate tänusõnad Ena Metsa selle raamatu kirjutamise ja enda teekonna jagamise eest.

„Need ei ole kindlasti vaid seinale või tühjusse kirjutatud, sellel on tänulikku publikut – olen seda pisteliselt lastele ette lugenud. Arutasime neid lugusid lastega. Jätka kindlasti kirjutamist.”

Nii Ena Metsa „Naeratava kuu inimesed” kui ka siin käsitletav raamat „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” on rännulugude raamatud. Esimene on n-ö traditsiooniline ilukirjanduslik romaan. Teine aga on omaelulooline kogemusrännak. Naine käib pea pooleteise kuu jooksul Pariisi Montmartre’i mäe ümbruses iga päev vähemalt tunni jooksul tutvumas maa-alaga, mis ei tohiks COVID-19 piirangute pärast jääda tema kodust kaugemale kui tuhat meetrit.

Ena Mets läheb raamatus „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” peaaegu igal hommikul Montmartre’i mäe otsa päikesetõusu vaatama. Ta teeb fotosid nii päikesetõusust kui ka sellest, mida teel sinna ja tagasi näeb. Inimtegelasteks on kohtumised ning põgusad jutuajamised võõrastega, kellest nii mõnestki saab talle teretuttav. Läbivaks teemaks on päike ning päikesetõusude toetusel muu elus ette juhtuvaga toimetulek. Algsest sõbraga vahetatud mõttest kasvab kiiresti välja igapäevane rutiin. Vahel tundub, et Ena Mets jagab lugejaga enda hirme, valukohti, rõõme ja vaimustust rohkem kui mõni inimene iseendalegi tunnistada julgeb.

¹² <http://mannilugemisblogi.blogspot.com/2020/12/ena-mets-ulestahendusi-montmartrei.html>

¹³ <https://www.hooandja.ee/ee/projekt/naeratava-kuu-inimesed>
<https://www.hooandja.ee/projekt/ulestahendusi-montmartrei-maelt>

¹⁴ <https://www.rahvaraamat.ee/p/%C3%BClest%C3%A4hendusi-montmartre-i-m%C3%A4elt-elu-ja-imede-pandeemia/1399153/en?isbn=9789949019991>

Ta jagab peale ilusate looduskirjelduste ja südamlike kohtumiste ka valusaid hetki teiste katkiste inimestega, kes Pariisi koroonaeelseses vangistuses endaga hakkama saada proovivad.

Raamatus on lood paralleelselt eesti ja prantsuse keeles. Fotod moodustavad tekstist umbes poole. Jutud on eelnevalt avaldatud sotsiaalmeediaplatformil Facebook, mille pealkirjaks on kuupäev ja päeva kokku võttev pealkiri. Näiteks 5. mai „Taeva suudlused” või 10. mai „Või, suhkru ja kaneeliga pannkook”. Üldiselt mahuvad eesti- ja prantsuskeelsed tekstid ühele leheküljele ja teisele jäävad fotod. Algsete sotsiaalmeediapostituste juures on olnud enamjaolt üle 30 foto (aga juhtus ka üle 60 fotoga päevi), kust Ena Mets on välja valinud iga päeva kohta iseloomulikumad. Ta on lisanud mõnede juttude juurde ka videod, muusika või enda jutuvestmise lingid.

Ökofeministlikuks praktikuks saab Ena Metsa pidada ka tema Eestimaa raamatukogudes toimunud jutuvestmisringreiside pärast, kus tema sõnutsi räägivad lood inimese suhtest loodusega. Igaühel on see erinev: on suhteid, mis on väga lähedased ja isiklikud, on neidki, mis on külmad ja kaugenenud. Ometi ei saa inimesed looduseta elada, ei saa elada temast väljaspool. Nii et jutuõhtu on pühendatud inimeste kodule – universumile, milles elatakse, ja planeedile, kes inimesi majutab ja kellel on täna meie tähelepanu tarvis, et suuta jätkuvalt võõrustada. Naljavad, hirmutavad, intiimsed ja ootamatud kohtumised puude ja taimede, vihma ja päikesega, vaikselt mineraalidega ning looduse kõige pisimatega täidavad seda jutuõhtut ning annavad mõtteainet ja vastukaja meie enda elus¹⁵.

Ringreise on peamiselt kajastanud raamatukogud oma veebilehtedel (pikemalt Tallinna ja Tartu linnaraamatukogu) ja ka mõni kohalik ajaleht¹⁶. 2017. aastal Ena Metsa esimesele romaanile toetunud jututuur „Naeratava kuu rännu- ja raamatulood” võeti autori sõnul hästi vastu. Esimese ringreisiga käis ta läbi 13 Eestimaa raamatukogu, kus kohtus ligi 400 inimesega. Mets kirjutab selle enda jaoks olevat ääretult inspireeriva ja rikastava kogemuse. Ena Mets kirjutab teise jutuvestmise ringreisi tutvustuses, et Võru

¹⁵ https://www.facebook.com/events/2831974823739110?active_tab=about

¹⁶ <https://online.le.ee/2018/02/07/reedel-jouab-haapsalu-raamatukogusse-ena-metsa-jututuur/>

raamatukogu juhataja Inga Kuljuse meelest iseloomustavad esimest ringreisi sõnad Tove Janssoni näituse pealkirjast: „Elada, unistada, hõljuda.” Siinkohal on märgata spirituaalse ökofeminismi tunnuseid, mis viitavad naise ja looduse hingestatud seosele. Mets tegeleb nimelt jutuvestmisega ka oma giidi-, terapeudi- ja väeretketööde raames ning ta ütleb, et lood on tervendavad, korrastavad, inspireerivad, äratundmiste ja avastusteni viivad ja neis on palju väge¹⁷. Sotsiaalmeediasündmuse lehel kirjutab Mets 2018. aastal juturetkede „Inimhetked ja kohtumisretked” kohta, et lähtus oma sõnutsi lugude valikus Maupassanti mõttest „Meie elule annavad väärtuse teised elud, keda teel kohtame”.

Lugudega looduse ja inimese suhetest on Mets jutuõhtuid teinud 2020. aastal nii Eestis, Prantsusmaal kui ka matkates Prantsusmaa-Hispaania ning Prantsusmaa-Itaalia piiril. 2021. aastale ja COVID-19 kriisile iseloomulikult tegi Ena Mets jutuõhtu 2021. aasta märtsis ka videosalvestusena Tartu Linnaraamatukogus ning see on järelvaadatav videoplatvormilt YouTube¹⁸. Jutuvestlusõhtute kontekstis on Ena Mets ise ära sõnastanud ühe Greta Gaardi (2010b) ökofeministlikest väärtustest – teavitada inimesi planeet Maa keskkonna kaitsmise vajadusest, et inimesed siin edasi elada saaksid.

Ena Metsa elustiil on nagu looduselegi omane, tsükliline. Suvel teeb ta giiditööd ja talved veedab Eestis lugusid jutustades. Suvel loodus toodab midagi, kasvatab vilju ja „teenib”, aga talvel loodus puhkab jõude (Shiva 1988: 3-4). Ena Mets ütleb, et ta ei ole küll feminist, aga samas on ka. Mina ise annan selle bakalaureusetööga ühe võimalikest teoreetilistest baasstruktuuridest, kuidas ta ennast identifitseerida ja sellest (endast) ka rääkida/teoretiseerida saaks. Ena Metsa raamat on üks samm lähemale ökofeministliku lähenemise laiapõhjalisele levimisele. Kuigi tema raamat ei ole kindlasti iga eestlase ega prantslase lugemisvaras, annab Ena Mets enda elufilosoofiat edasi ökofeminismile omaselt pigem praktikas.

¹⁷ https://www.facebook.com/events/271365903394554/?active_tab=about

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=SbpfmA3MnAU>

3. KIRJANDUSTEOSE TAUST: COVID-19

Toon selles peatükis välja põhiliselt Terviseameti ametlikul koduleheküljel põhineva informatsiooni COVID-19 viirusest. Kuna ma prantsuse keelt ei valda, toetun Prantsusmaa COVID-19 piirangute tutvustuses teadustöö kohta ebatraditsioonilisele allikale – Wikipediale. Peatükk kannab eelkõige eesmärki lugejale meelde tuletada meeoleolusid, mis valitsesid 2020. aasta kevadel ja varasuvel. Samuti olen vaadanud bakalaureusetöö kirjutamise ajaks Eestis ilmunud kirjanduse naaberalade analüüse inimeste COVID-19-aegse käitumise osas, et paigutada Ena Metsa raamat suuremasse inimkonnauuringute konteksti ja proovida leida, kuidas paigutada piirangute kaasnenud ühiskondlikud ilmingud ökofeministlikku maailmapilti.

Ena Mets sai enda raamatu „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” kirjutada vaid seetõttu, et peaaegu kõik maailma riikide valitsused reageerisid viirushaigusele COVID-19 karantiiniga. Mets oli 2020. aastal, raamatu kirjutamise ajal, Pariisis „luku taga”. Kuigi selle põhjuseks oli SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus), koroonaviirusega geneetiliselt sarnane viirus COVID-19, mis pole iseenesest midagi eriskummalist, olid riikide valitsused hirmul ja kasutasid seetõttu viiruse leviku pidurdamiseks rahuajale harjumatuid meetmeid. Selgitan järgnevas peatükis, millisena nähti COVID-19 haigust 2020. aastal n-ö esimese laine ajal ning kuidas valitsused nendele reageerisid.

2021. aastal on Terviseameti kodulehel COVID-19 haiguse kohta kirjas, et sümptomid on mittespetsiifilised ja nende raskusaste võib olla väga erinev. Haigus võib kulgeda ilma haigustunnusteta, aga samas võib esineda ka raske kopsupõletik, riskirühma kuuluvate inimeste puhul võib haigus halvimal juhul lõppeda ka surmaga. Enamikul koroonaviirusesse nakatunutest kulgeb haigus kergelt ja nad paranevad. Viiruse riskirühma kuuluvad vanemaealised ja krooniliste haigustega inimesed, kellel

esinevad sagedamini rasked haigusvormid. Koroonaviirused levivad enamikul juhtudel piisknakkusena (kõhimisel, aevastamisel) ja otsekontakti kaudu. Harvem võib viirus levida ka saastunud pindade kaudu. Seni teadaoleva info kohaselt säilib SARS-CoV-2 viirus toatemperatuuril kuni 3 päeva. Samas on võimalik viirust pindadelt tõhusate puhastamisviiside ja puhastusvahenditega eemaldada. Erinevate koroonaviiruste vastu on tõhusad kuumutamine, UV-kiirgus ja ka mitmed antimikroobsed ained, nt 70% etanool, 75% 2-propanool, vesinikperoksiid, naatriumhüpoklorit, mille vähemalt 1-minutilisel toimel viirus hävib¹⁹.

Viiruse Euroopasse jõudmise ajal, 2020. aasta märtsis, oli info radikaalsem. Sõnum traditsioonilise meedia ja sotsiaalmeedia kaudu poliitikutelt tavakodanikule oli, et see on ülimalt kiiresti leviv surmav viirus. Kasutati sõna pandeemia. Sellest siis ka Ena Metsa raamatu pealkiri – „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia”. Polnud teada täpsed nakatumise olud ega ravimise meetodid ning kogu Euroopa pandi 2020. aasta märtsis „lukku”. Ebaselge oli ka haiguse sümptomaatika. Teadaolevaks olulisimaks märgatavaks tunnuseks oli kõhimine. See viis aga avalikus kõhimise ega nuuskamise hirmuni ning hirmuni koroonahaigeks tembeldamise ees. Tänapäevaks, kui möödunud on üle aasta, on teada palju rohkem. See on väga sarnane gripiga ning peamisteks tunnusteks on peavalu, palavik, haistmismeele kadu, ninakinnisus, köha, maitsemeele kadu, kurguvalu ja hingamisraskused. Kui koroonaviirus ja gripp on muus osas üpris sarnased, siis koroonaviirusesse nakatunud lastel on tavaliselt kerged sümptomid või need puuduvad, erinevalt gripist, mis on palju ohtlikum lastel, eriti väga noortel, kes võivad raskelt haigestuda. Otsest ravimit koroonahaiguse vastu pole ning tervenemiseks soovitatakse tavapäraseid abinõusid: puhata, võtta valu vähendamiseks ja palaviku langetamiseks mõeldud ravimeid ning tarbida dehüdratsiooni vältimiseks vedelikke. Suurim erinevus võrreldes eelmise aastaga, kui COVID-19 Euroopasse jõudis, on turule toodud vaktsiinid. Suremus COVID-19 viirusesse ei ole täpselt teada, sest see esineb tihti kaasuva haigusena. Oluliseks lisandunud infoks on, et enamik COVID-19 nakkuse juhtumid ei ole rasked. 2020. aasta märtsis oli info vastupidine. Elanikkonnale edastati infot suurest hulgas

¹⁹ <https://www.terviseamet.ee/et/mis-covid-19>

haiglasse viidud patsientidest ning meedia kajastas haigusesse surnuid²⁰ ja esikaanel olid tihti tervenemise kogemuslood. Nakatunute ja surnute arvu kajastatakse avalikus meedias senini. Tervenenuid on niivõrd palju, et nendest kogemuslugusid enam üldiselt ei tehta (v.a kollane meelelahutusajakirjandus, persoonilood jms). Levikuaja alguses pandi meedias häbiposti²¹ inimesed, kes kas teadlikult või teadmata teisi nakatunud olid. Nii nagu 15.–17. sajandil võttis nõiahirm teaduse ja kultuuri vallas kulgenud protsessiga hüsteerilise kuju (Lotman 2007: 67), võttis koroonahirm hüsteerilise kuju²² samuti seetõttu, et teadus ei osanud viiruse toimimismehhanismi selgitada. Nõiaprotsessideaegses Euroopas jälitas kirik nõidadesse mitte-uskumist kui ohtlikku ketserlust (*ibid*). Niisamuti on tänane läänemaailma binaarsete opositsioonide teadus nagu religioon ning riik selle täitesaatev võim. Seega, kuna „teadususk” ei suutnud selgitust ega lahendusi pakkuda, muutus osa inimkonna hirm halvavaks massihüsteeriaks. Hirm ja usaldamatus inimeste vahel mitmekordistus. Ökofeminism käsitleb seda kui loodusest võõrandumist, kus loodusandide ja ravimtaimedega inimese immuunsussüsteemi tugevdamise asemel usutakse patriarhaalset ehk reeglite järgi toimivat teadust. Ökofeminist Vandana Shiva on pärast COVID-19 viirust antud intervjuudes välja toonud binaarsete opositsioonide teadus/kultuur vs. loodus ja mees vs. naine suurenenud ilmingud²³.

Euroopa esimene koroonahaiguse juhtum registreeriti 24. jaanuaril 2020 Prantsusmaal. Prantsuse president Emmanuel Macron teatas 12. märtsil 2020, et lasteaiad, koolid ja ülikoolid pannakse teadmata ajaks kinni. 17. märtsist kuni 11. maini oli kohustuslik karantiin. Nii nagu Eestiski, jäeti ära üritused ja suletud olid kõik eluks mittevajalikud kohad nagu kõrtsid, kohvikud, restoranid, kinod, teatrid, ööklubid ja poed. Keelati kõik rohkem kui 20 inimesega kogunemised (välja arvatud matused). Eestile sarnaselt soovitati vältida kogunemisi, piirata kohtumisi perekonna ja sõpradega²⁴, kasutada ühistransporti ainult tööle minekuks ning tööle minna ainult

²⁰ <https://lounaestlane.ee/eestis-suri-koroonasse-36-aastane-naine-kes-oli-varem-terve/>

²¹ <https://tartu.postimees.ee/7027534/koroonaseikleja-nakatas-teiste-seas-ka-politseiuurija>

²² <https://arileht.delfi.ee/artikkel/89393881/kasulik-selgitab-kui-kaua-elab-koroonaviirus-erinevatel-pindadel-ja-kuidas-poest-koju-toodud-kaubad-viirusest-puhtaks-saada>

²³ <https://www.youtube.com/watch?v=3MGwB74k240>

²⁴ <https://www.err.ee/1064417/perearstid-avaldasid-nouanded-eakatele-ja-nende-lahedastele-eriolukorras-tegutsemiseks-on-kull-Eesti-kohta-aga-soovitused-olid-sarnased>

äärmisel vajadusel ja lahkuda kodust vaid hädavajalikeks ostudeks, kiireks treeninguks või kohalikel valimistel hääletamiseks. Prantsusmaal olid kohalikud valimised vahetult enne karantiini kehtestamist, millest võttis osa vähem kui 40% valimisõiguslikest elanikest ning see oli senisest kõige madalam tulemus. Erinevus Eestist oli, et Prantsusmaal pidi kodust väljumisel iga kord olema kaasas isikut tõendav dokument ja õueluba, kuhu tuli märkida kuupäev, kellaaeg ja väljumise eesmärk. Inimesed tohtisid väljas viibida õueloaga 60 minutit päevas kodust mitte rohkem kui 1000 meetri kaugusel. Prantsusmaal helistati politseisse, et teatada naabrite kodust lahkumisest. Eestis kontrollis kahekesi liikumise tingimustele vastamist politsei. Ka Prantsusmaal kontrollis politsei tingimuste täitmist. Eestis piirduti avalikkusele teadaolevalt vaid hoiatusega, aga Prantsusmaa kohta kirjutab Ena Mets oma raamatus, et politsei on teinud juba üle 760 000 trahvi (54). Pariisi äärelinnades toimusid mitmed kokkupõrked rahvusvähemuste ja politsei vahel. Pariisi kohta kehtisid mitmed piirangud kauem kui mujal Prantsusmaal (nt üle 100 km raadiuses reisimise keeld, kohvikute sulgemine)²⁵. Naised, keda on teenindussektoris ning hariduses tööl rohkem kui mehi, muutusid majanduslikult haavatavamateks ning suurenes meeste domineerimine. Koduvägivalla all kannatajate jaoks oli Prantsusmaal kokku lepitud märksõna, mida apteegis öeldes sai abi.²⁶ Ena Mets kirjutab patriarhaalse rõhumise tekitatud probleemidega seotud rahulolematuses Pariisis peatükis „Ma olen olemas” (29. aprill) (72).

Kuna ökofeministide tegutsemise viisid on alati olnud pigem praktilised, siis kaotati üleöö ära pea kõik võimalused panustada naiste, laste ja looduse hoidmisesse ja keskkonnahoidu. Maskide kasutuselevõtu ning kullerteenuste suurenemise tagajärgi looduskeskkonnale ja inimese organismile alles hinnatakse. Ilma kohtumiste ja kogunemisteta ning avalike üritusteta jäi vaid virtuaalruum. Ena Mets kaotas enda aprillis algama pidanud giiditöö ning tal ei olnud „ei minu tööd, ei tantsutunde, ei jutuõhtuid, ei matku” (10). Sotsiaalse ökofeminismi eestkõneleja Vandana Shiva tõi 2020. aasta intervjuus kõrgkoolile *Cusanus Hochschule für Gesellschaftsgestaltung*’ile välja, et COVID-19 on rikaste haigus, kuna on ühiskonnakihte, kus turvaliselt kodust töötamine ei ole võimalik.

²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemic_in_France

²⁶ <https://maailm.postimees.ee/6939992/prantsuse-koduvagivalla-ohvri-paastab-karantiini-ajal-apteegis-lausunud-salasona>

Koroonakriisiga emotsionaalselt hakkama saamise kohta on Eestis ilmunud ajakirjas Keel ja kirjandus artikkel „Koroonakriisi rahvapärased väljendused Eestis. Folkloori taaskasutus kui toimetulekuviis”, mille autorid on Reet Hiimäe, Mare Kalda, Mare Kõiva, Piret Voolaid. Artikkel keskendub viiruse leviku n-ö esimese lainega seotud reaktsioonidele, olgugi et 2020. aasta sügisel muutusid paljud piirangud seoses uue lainega taas aktuaalseks. Uus elukorraldus ja muud pandeemiaga seotud asjaolud kajastusid folklooris. Artikli eesmärk on anda ülevaade folkloorivormide ja -motiivide taaskasutamisest kui toimetulekuviisist koroonapandeemiaga seotud narratiivide põhjal. Autorid toovad näiteid temaatilisest usundilisest pärimusest, internetimeemidest ja vanasõnadest, osutavad, kuidas iga uue epideemia korral muutuvad päevakohaseks teatud motiivid ja tekstid, millest mõni on erakordselt viljakas. Artikkel näitlikustab epideemiafolkloori dünaamikat: millised motiivid saavad uue epideemia ilmudes taas kõlapinna, kuidas neid vastavalt olukorrale kaasajastatakse ja milliseid funktsioone need kriisi ületamisel täidavad. Visuaalse kultuuri ajastul on enesestmõistetav, et varasemate epideemiatega võrreldes oli seekordne epideemiafolkloor iseäranis pildiline. Artiklist ilmnes, et kuigi epideemiafolkloori sisuks on sageli haigusega seostuvad hirmud ja ohud, on folkloorse materjali üheks oluliseks sõnumiks kriisiga toimetulek. (Hiimäe jt 2020:1027)

Ökofeminism otsib abi ümbritsevast loodusest ning just seda ongi Ena Mets kriisiga toimetulekuks teinud, võttes endale eesmärgiks enda igapäevased lubatud 60 minutit ühe kilomeetri raadiuses maksimaalselt ära kasutada. Ena Mets kirjutab peatükis „Ei ainsatki päikesetõusu maha magada” (4. aprill), kuidas tema sõber Sissou ta „teadvusele tagasi tõi” (20) ning sellest ajast peale on tema eesmärk päikest igahommikuselt Montmartre’i mäelt tervitada ja seda maailmaga jagada. Esialgu sotsiaalmeediaplatformi Facebooki ning hiljem ka käesoleva analüüsi aluseks oleva raamatu kaudu.

Koroonateemasid kajastatakse hiljuti ilmunud ajakirja Mäetagused 79. numbris. Eelretsenseeritav avatud (Open Access alates aastast 1996) akadeemiline ajakiri Mäetagused avaldab originaaluurimusi folkloristikast, võrdlevast usundiuurimisest,

kultuuriantropoloogiast ja nendega seotud valdkondadest. Autorkond on rahvusvaheline, lisaks eesti teadlaste eestikeelsetele kirjutistele avaldatakse ka välismaa teadlaste spetsiaalselt Mäetagustesse tõlkimiseks loovutatud kirjutisi. Ajakirja igas 2020. aasta numbris analüüsiti koroonakriisi vähem või rohkem. Piiranguteaja erinumber on pühendatud COVID-19 folkloorile. Autorid käsitlevad erinevate Euroopa riikide näitel koroonaaaja problemaatikat, toimetulekumehhanisme, kultuurilise ja sotsiaalse suhtlemise mudeleid ja folkloori. Vaatluse all on kultuurispetsiifiline huumor ja meemid, suhted looduse ja kliimakriisiga, spordikultuur ja arhailiste kaitseriituste taaselustamine.²⁷ Koroonakriisi väljenduse ja sellega toime tuleku humanitaarlane uurimine tasakaalustab muidu „mehiseks” peetud alade domineerimist COVID-19 uuringutes.

Ena Mets puudutab pandeemia meeme peatükis „Illegal” (1. aprill), kui kirjutab enda kurjategija olemise tundest, kuna märkis linnukese enda õueloale toast väljumise põhjuseks „jalutamise-sportimise lahtrisse, mitte ostude omasse” (16).

„Juba kaks nädalat tunnen end kurjategijana iga kord, kui oma ostukorvi šokolaadi poetan. Näen silme ees politseiniku halastamatut nägu ja trahvi terendamas. Tegelikult tunnen end kurjategijana iga kord, kui kodust väljun, sest sees on kahtlus, et ehk ma mingi klausli vastu nende ranges režiimis ikkagi eksin.” (16)

Ena Mets on nalja tegemise asemel valinud enda hirmude vähendamiseks igahommikuse päikesetõusu ja tantsimise, lisaks kirjutades pea igapäevaselt enda tegemistest Facebooki postitusi ning laadides üles kümneid pilte ümbritsevast looduse ja kultuuri tasakaalust.

²⁷ <https://www.folklore.ee/tagused/nr79/>

4. „ÜLESTÄHENDUSI MONTMARTRE’I MÄELT. ELU JA IMEDE PANDEEMIA” ÖKOFEMINISTLIK ANALÜÜS

4.1 Rõhumise viiside ilmingud ökofeministlike kategooriate kohaselt

Ökofeminismi tutvustava peatüki alapeatükis 1.5 Ökofeministliku maailmakäsitluse põhimõtted kirjandusteaduses tõin välja Karen Warreni (2002) poolt sõnastatud rõhumise viisid ja Greta Gaardi (2010b) ökofeministlikud püüdlused, mille üks punktidest on võõrandumise, hierarhia ja domineerimise kritiseerimine. Käesolevas peatükis uurin, milliseid rõhumise viise märkab Ena Mets end ümbritsevas keskkonnas ja kuidas ta nendesse ilmingutesse suhtub ning kas ja millisel viisil propageerib ta sotsiaalse ja bioloogilise elurikkuse kesksust kui vajalikku põhialust sellel planeedil ellujäämiseks.

Peatükis „Anonüümsus” (19. mail) (106) on Ena Metsal plaan jutuvestmise tarvis lindistada linnulaulu taustal „Koolibri legendi”, kuid ta satub privileegidel põhineva rõhumise alla. Mets on 19. mai hommikuks otsinud mitmeid päevi kohta, kus linnulaulu taustal lindistada. Päevi varem, peatükis „Minu lemmikmuusika. Boheem.” (15. mai) (102) on ta väljendanud enda kartust, et:

„Võimalik, et kui järgnevatel päevadel tulen siia linnulaulu taustal koolibri legendi lindistama, siis pole siin enam linde. Loodus tõmbub tagasi sama kiiresti, kui karantiini perioodil oma kunagisse elupaika tagasi tuli.” (102)

Pariisi Dali platsil on tupik, kus pole läbisõitvaid autosid ja seal plaanib Mets 19. mail legendi lindistada. Kahjuks on kahe meetri kaugusel madala eraldusmüüri taga lahtiste akendega autos alkoholi mõju all olevad mees ja naine, kes Metsa palumise peale aknad mõneks ajaks lindistamise jaoks sulgeda esialgu nõustuvad, kuid seejärel nõudvalt ja konkreetselt keelduvad talle vastu tulemast. Kuuldes, et Mets ei ole prantslane, kõlab põhjenduseks vastuoluline lause:

„Te ei ole siit! Teil pole siin midagi öelda! Teile sai öeldud, et lubame teile kümme minutit. Ja kuna te ei ole rahul, siis nüüd ei luba me teile mitte tuhkagi. Nii on, teil ei ole neid teie kümme minutit.”

(106)

Ena Mets analüüsib „suhu jäänud vastikult mõru maiku” ja leiab, et selliseid olukordi, kus vabaduse sildi all toimub tegelikkuses väga jäik ja paindumatu süsteem, põhjustab anonüümsus, mis ei lase inimestel näha üksteise „lugu, unistusi, frustratsioone, hirme, seda, mis meid naerma või nutma paneb” (107). Privileegidel põhinev mõtlemine andis sellele prantslasest paarile arusaama ja julguse, et nemad Prantsuse riigi kodanikena omavad suuremat õigust ning said rõhumiseks toetust ka võimul põhinevast mõtlemisest.

Toon seosed, mil viisil need kaks rõhumise viisi antud loos kajastuvad, selguse huvides veel kord välja. Prantslastele (ja niisamuti teistele rahvastele nende (rahvus)riikides) on sisendatud, et sellel X territooriumil ehk antud juhul Prantsusmaal on neile lubatud rohkem kui väljastpoolt tulijatele ehk prantslaste privileegid Montmartre'i mäel varahommikul alkoholi juua ja avatud akendega muusikat kuulata on suurem õigus kui eestlasel Montmartre'i mäel vaikust paluda. See on privilegeeritud rõhumine, kus prantslased on privilegeeritud ja eestlane mitte. Privilegeeritud rõhumisele lisandub võimul põhineva mõtlemisega seotud rõhumine, kus prantslased

tunnetavad enda võimu, kuna usuvad võimalikkust toetuda täitesaatvale võimule, kes jälgib kodanike vabaduste olemasolu oma institutsioonide, näiteks politsei kaudu. See, kuidas politsei võimaliku olukorra lahendanud oleks, ei oma antud juhul tähtsust. Tähtis on, et selles vahejuhtumis toimus rõhumine ehk üks pool tundis end privilegeerituna ning vastasseisus loodus vs kultuur, kus loodust esindab palve vaikuseks, et linnulaulu kuulda, ning kultuuri vabadus avatud autoakendega valjult alkoholiga meelt lahutada, allutas kultuur looduse.

Taaliseid situatsioone välja tuua, et paljastada patriarhaalseid kontseptsioone, kus võimule toetudes kasutatakse ühiskonnas juurdunud arusaama iseenda privilegeeritusest ega arvestata sealjuures muu ümbritsevaga, ongi Greta Gaardi ja Karen Warreni järgi üks ökofeminismi ülesannetest (Warren 2002; Gaard 2010b). Ena Metsa märkamine, et „loodus tõmbub tagasi” (106) ja Metsa enda tagasitõmbumine varahommikuselt intsidendilt, et „vastikust tundest rinnus vabaneda” (107), kus tal ei olnud tema kümnet minutit, on looduse ja naiste rõhumine.

COVID-19 tõstatas ühiskonnas „meie aja kangelaste” ehk nende inimeste, kes ei saanud oma ametist tulenevalt karantiini jääda ning pidid tööl edasi käima, teema. Nendeks olid arstide ja õdede kõrval näiteks poemüüjad, bussijuhid, lasteaiakasvatavad. Ena Mets on sellest kirjutanud peatükis „Ametita kangelased ja nähtamatu lill” (29. mai) (120-201), kus ta kritiseerib võimul põhineva mõtlemise ilminguid. Ta kirjutab mitmest juhtumist, kus COVID-19 aegne kangelaseks tituleeritud poemüüja või turvamees teisi inimesi survestas või rõhus. Ökofeministliku praktikuna toob ta selliseid juhtumeid päevavalgele.

Pärast mitut kohtumist, kus Ena Mets seisab silmitsi eelnevalt kirjeldatud erinevate rõhumise viisidega, kohtab ta varahommikul Montmartre'i mäel kolme noort, kelle kohta ta peatükis „Inimpäikesed” (2. juuni) (126-127) kirjutab:

„Nendest saavad minu päikesed.” (126)

Üks nendest noortest jagab Metsaga enda vastumeelsust kapitalismi suhtes. Võib öelda, et see noor on ökofeminist, sest on täitnud mitmeid Gaardi (2010b) ja Warreni (2002) tingimusi. Ta on tulnud Pariisi omal soovil sihiga vaadelda imetledes loodust ja ta märkab ning kritiseerib loodusest võõrandumise viise ja propageerib sotsiaalse ja bioloogilise elurikkuse kesksust ning loob uut ökosotsiaalseks muutuseks vajalikku. (126)

Ena Mets pakub välja peale patriarhaalsete kontseptsioonide nähtavaks tegemise ka ühe antipatriarhaalse lahenduse, milleks on anonüümsuse kaotamine. Oma raamatus ütleb ta austusetu ja allutava kohtlemise põhjuseks anonüümsuse. Anonüümsus tuleb sellest, et inimesed ei näe kaaskondlast endasarnasena, vaid „teisena”. Metsa lahendus allutamisele on „teadlikult otsida teise inimese hinge ja lugu selle anonüümsusmati all” (106). Rõhumise näiteid on raamatu viimases viiendikus rohkem kui eelmises osas kokku. Sellegi põhjus selgub raamatust endast. Lood, mida Mets lugejaga jagab, on suuremalt jaolt COVID-19 karantiiniaegsest Pariisist, kus linnatänavatel oli inimesi vähe ja liikuda võis piiratud ruumis, ning vähem lugusid on karantiinjärgsest ajast, kus võis vabamalt ja suuremates seltskondades liikuda. Pidevalt vaid kilomeetri raadiuses liikudes kohtuti, kasvõi möödaminnes, samade inimestega ja tunti teineteist ära ning hakati ka teineteisega rääkima (22, 34, 36, 48, 58, 60, 64, 82, 94, 114).

Üheks näiteks anonüümsuse kadumisest ja võimalikkusest teist inimest mõista on Ena Metsa raamatus „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” peatükkides „Jooksja, Mohamed ja Kõikide tähtede ema” (6. aprill) (22) ning „Maskiga maailm” (7. aprill) (24). Kaks järjestikust päeva seob Mets ära teemaga hirm võhivõõra ehk „teise” ees. Mets kirjutab 6. aprilli loos, kuidas esialgsest jooksusammude kuulmisest käivitatud traumaatilise mälestuse hirmus varguseks valmis olemisest sai hoopis Jooksjaga koos trepist üles jalutamine ning kohtumine sõbraliku samuti „Kõikide tähtede ema” (22) tervitama tulnud Mohamediga. Järgmises, 7. aprilli peatükis „Maskiga maailm”, kus Mets mõtiskleb inimese turvatunde üle, selgub, et Mohamed andis eelmisel päeval Ena Metsale ühe kolmest tuhandest enda ema õmmeldud maskist, mida mees järgmisel päeval Marseille’sse müüma plaanis minna. Nendes kahes peatükis arutleb Mets hirmu definitsiooni üle enne ja pärast COVID-19 pandeemiat. Kuuldes või

lugedes sõnu mask ja Mohamed samas jutus aastal 2018, oleks see lääneühiskonnas tekitanud hirmu islamiterroristide eest. Pärast 2020. aasta kevadel kehtestatud ülemaailmset karantiini ja osalist maskikohustust COVID-19 hingamisteede viirushaiguse pärast pole 2021. aastal sõna mask enam automaatselt ohu, vaid pigem kaitsmisega seotud. Mohamedi juurde pöördub Mets raamatus veel uuesti tagasi mitmel korral (34, 120). Muuhulgas ka peatükis „Ametita kangelased ja nähtamatu lill” (29. mai), kus Mets kaardistab lääneühiskonnas COVID-19 ajal väljendunud rõhumise märke, olles seal antipatriarhaalse rõhumatuse sümboliks.

4.2 Päikese kui teise peategelase kujutamine fotodel

Käesolevas peatükis analüüsin Ena Metsa teost lähtuvalt Greta Gaardi (2010b) sõnastatud läänemaailma kontekstis kehtivast ökofeministlikust kirjanduskriitika põhimõttest, mis heidab valgust inimese ja looduskeskkonna seoste ning toetab kõikide poolte, kes nendest suhetest mõjutatud on, vabadusi ja õitsengut. Metsa raamatus on tema enese kõrval peategelaseks päike ja pealiiniks igahommikused päikesetõusud. Teised looduselemendid ja inimesed, kellega naine kohtub, on antud loos kõrvaltegelased ja nende suhtedünaamikate kaudu arutleb Mets ökofeministlikel teemadel. Keskendun antud peatükis Ena Metsa ja päikese suhtele, mida ta tekstile lisaks illustreerib ka fotodega. Toetun lisaks ökofeminismi peatükis tutvustatud Greta Gaardile (2010b) ja Karen J. Warrenile (2002) ka Tobin Siebersile (2008) ning tema kirjeldatud kohtasjale, kus vähemuse kogemus kohtus asitõendina arvesse võeti (2008), Susan Hekmani artiklile „Constructing the ballast: an ontology for feminism” (2008) ja Agnes Neieri magistritööle (2014) ning Neieri ja Joosep Susi artiklile (2019).

Raamatu esimesed kuus peatükki (12-18) on sissejuhatused Ena Metsa ja päikese erilisse suhtesse näitamaks Metsa päevaseid toimetusi enne peategelase saabumist. Pärast kahe sõbra, Ena Metsa ja Sylvaini, omavahelist vestlust päikesetõusu vaatlemise teemal kuuendas peatükis nimega „Ei ainsatki päikesetõusu maha magada” (4. aprill) (20) järgib Ena Metsa elu ranget tsüklilisust, mis astub ühte jalga päikesetõusuga. Mets ärkab iga päev, paari erandiga, enne päikesetõusu, et minna vaatama selle saabumist Montmartre’i märke. Mets tervitab päikest läbi fotokaamera silma. Teised inimesed, kellaga ta enda teel kohtub, “ei järgi mitte päeva rütmi vaid kella rütmi” (102). Metsa elu looduslik tsüklilisus päikesetõusu näol ning läänelik aja ja kella süsteem ehk Prantsusmaa valitsuse õueluba, mis laseb tal legaalselt olla õues vaid ühe tunni, tekitavad omamoodi vastandmaailmad.

Mets saab igapäevaselt päikesega lähedasemaks ning see annab talle jaksu elus edasi minna. Ta tajub, et „selles päikese poole püüdlemises on midagi väga ürgset” (22). Pilves ilmaga kirjutab Mets päikese kohta, et „sel hommikul saabub ka päike maskis” (24) ja peab teda kavalpeaks, kuna „täna tuleb tema naeratust aimata selle udukardina tagant” (samamoodi), omistades päikesele nii inimlikud omadused. Lihtsamal lugemisel ning ilma ökofeministlike teadmisteta võiks seda pidada personifitseerimiseks, kus millelegi mitteinimlikule omistatakse isikuomadusi. Kuid mina näen siin ökofeministlikku põhimõtet, kus Mets on liikunud antropotsentristlikust olemusest ehk kombest vaadata loodust lähtuvalt arusaamast, mille järgi inimene on universumi keskpunkt ja arenemise lõppeesmärk, edasi Greta Gaardi (2010b) kirjeldatud ökofeministlike püüdluste suunas, kus heidetakse valgust inimese ja ülejäänud looduse suhetele keskkondade ja liikidega, millega me inimestena kokku puutume ning sealjuures toetades kõikide osapoolte vabadusi ja õitsengut, kes nendest suhetest on mõjutatud (Gaard 2010b:47).

Mets kohtleb päikest kui isiksust ning omistab loodus(osad)ele seesmise väärtuse. Päike on tema jaoks omaette tegelane, teine peategelane Ena Metsa raamatus. Lause: „*Aitäh päikesele, kes mind uuesti üles äratas!*” (4) on näide sellest, et Ena Mets kohtleb päikest kui aktiivset agenti. Tema raamatu kõrvaltegelased on nii inimesed, ehitised, kunst kui ka loomad, linnud ning loodusnähtused. Metsa elus on esindatud nii lääne ühiskonnas allutavat poolt märkiv arhitektuur ja kirik kui ka rõhutu rollis olev

Montmartre'i mägi, linnud ning kõik muu ümbritsev loodus, mida Ena Mets oma teekonnal kohtab.

Tobin Siebers räägib artiklis artiklis "Disability experience on trial" kogumikus „Material Feminism“ (2008:15) kogemuse tõrjumisest. Ta arutleb selle üle, kas kogemuslikkuse kõrvale jätmine on radikaalne või tagurlik. Siebers ütleb, et sotsiaalsed identiteedid on nii konstrueeritud kui ka reaalsed. Ta toob arutluse puuetega inimeste kohtuloo Tennessee Lane'i vastu, mille käigus jõuab järeldusele, et puuetega inimeste kogemusel võib olla õiguslikke aluseid/nõudeid (*claims*) teadmisele ja peale tõendamist on see teadmine väärtuslik tööriist vähemuste diskrimineerimise vastu. Vandana Shiva (1993) järgi pisendaks läänelik patriarhaalne allutav maailmapilt aga naiste kogemust uskumuseks, mitte tõsiseltvõetavaks tõendiks. Kui Siebersi kirjeldatud kohtuloos arvestati inimeste kogemust kui tõendit, siis sama loogika alusel saab tõendina võtta ükskõik millise teise vähemuse kogemust. Ehk siis saab Ena Metsa raamatuga tõendada, et päike ei ole inimesest hierarhiliselt madalam ning loodus ei ole kultuurist madalam. Mida muud, kui päikesesse võrdset suhtumist väljendab lause nagu:

Vaid mõne hetke vaatlen mõtteis päikese kujutletavat riietust, et siis mööda Montmartre'i tänavat hulkudes veel ja veel kord tema tuhandet häält kuulata. (83)

See toob mind omakorda tagasi väiteni, et Ena Metsa kogemus päikese kui agendi ning endaga võrdväärse tajumisena on järjekordne tõestus selle kohta, et mitteinimestel on agentsus ehk tegevusseisund ning ta ei toimi suvaliselt. Sellega, et Ena Mets võtab päikest kui endaga võrdset, on ta täitnud ka Gaardi (2010b) ökofeministliku püüdluse teise punkti ehk enda raamatus avaldatud kogemusega kritiseerib ta võõrandumise, hierarhia ja domineerimise viise ning ühtlasi propageerib sotsiaalse ja bioloogilise elurikkuse kesksust, kui vajalikku põhialust sellel planeedil ellujäämiseks.

Üheks ilusaimaks Metsa ja päikese suhte kirjelduseks on peatükk "Maituli" (1.mai) (76). Sel päeval mõtiskleb Mets oma perekonna traditsioonilise maitule üle Eestis ning põhjendab lugejale enda karantiiniaegset Pariisi jäämist – soov mitte minna

kergema vastupanu teed ja endas midagi uut avastada. See päev on tema jaoks tavapärasest erinev, kuna ta ei lähe mäele mitte päikesetõusuks, vaid loojanguks. Enne kui lugeja näeb järgmisel leheküljel suurt pilti, annab Mets päikesele agentuse ehk tegevusseisundi:

Taevas süttib põlema! Täitsa lõpp! Tuli laotub idast läände ja lõunast põhja. Päike on kindlasti teadlik eesti mai traditsioonidest. (76)

Mets peab päikest mitteinimesest agendiks, kelle autonoomne tegevus kutsub maailmas esile muutusi. Samamoodi teevad seda ka vihm, tuvi, voolav vesi ja teised füüsilise maailma tegelased. Mets soovib sellel õhtul punast tuld näha ning päikese tegevus annab enda panuse sellega, et värvib kogu taeva tulipunaseks. Inimese ehk Ena Metsa ja mitteinimese ehk päikese (ja temaga koos ilmselt ka pilvede, õhu, tuule ja kõige muu looduses) ühiseks “kehaks” on planeet Maa. Koostöös pilvedega, näeb mitteinimese tegu välja kui lõkke tulekuma läbi halli tossupilve. Päikese kaudu jõuab Ena Mets Pariisi Montmartre'i mäe otsas koju Eestisse.

Susan Hekman kirjutab artiklis „Constructing the ballast: an ontology for feminism” (2008: 110), et pildid loovad maailma, sest nad näitavad ühte maailma osa, mida valitakse näidata. Foto on visuaalne jälg nägemisest. Fotod ei ole passiivsed ega kujuta selle konkreetse pildistatud objekti ainuõiget tõest olemust, vaid pigem võivad erinevad fotod kujutada ühte ja seda sama objekti väga erinevalt. Pildistaja erinevad kavatsused toodavad väga erinevaid versioone samast reaalsusest ehk foto on pilt millestki. On olemas midagi, mida see pilt jäädvustab. Fotol pole ainult fotograafi fantaasia. See on osake reaalsusest, mida on fotograafi kavatsustest olenevalt teisel viisil kujutatud. (samamoodi)

Ena Mets kujutab fotodel seda, mida ta enda Pariisi kodust tuhande meetri kaugusel liikudes näeb. Eelkõige päiketõuse Pariisis olevalt Montmartre'i mäelt. Päikest püüdes jäävad ta visuaalsete jälgede jäädvustamisele peale ka puud (38-39), põõsad (31, 95), roosi õiepungad (47), tänavalambid (59), majad ja aknad (63), seinade krobelsus (57), inimesed (112), Montmartre'i mäe hääled (72-73,75), linnud (58), pilved (52-53),

õhk (17) ehk kõik, mis jääb tema pilgu ja päikese vahele. Ta on loonud karantiinis olemise ajal endale omaenese maailma, mida lugejate ja vaatajatega jagab. Mets on hommikustel kohtumistel ümbritseva keskkonnaga valinud pildistada piirangute ja kaasinimeste asemel päikest. Vahel on need säravad portreed (29, 41, 80), vahel piilumised pilvede vahelt (44, 45, 82). Tõusva päikese kiired jõudmas majaseintele, mis toob nähtavale nendele tehtud feministlikud grafitid (91, 92).

Ena Mets kasutab raamatus proportsionaalselt rohkem fotosid kui teksti (raamat on kakskeelne, eesti ja prantsuse keeles). Ene Metsa fotod ega ka tekst üksi ei annaks aga edasi seda sümbioosi, mis tekib nende kahe kooslusest.²⁸ Raamatu väikesed pildid suure Pariisi linna panoraamvaatest päikeseleekides pilvede all (78-79) on parim, mida A4-formaadis raamat saab teha. Montmartre'i mäel või kunstiateljees saaks inimene loodusega teisel tasandil suhestuda. Enamasti ei ole Ena Metsa lühijutud iga päeva kohta ei liiga pikad ega lühikesed, vaid aitavad kõrval olevaid fotosid kenasti selgitada (73-74). On ka juhtusid, kus tekst muutuks fotota poolikuks (76-79; 84-85). Autoril on hea tervikutaju. Kuigi graafilised ja verbaalsed kujutised erinevad üksteisest kommunikatiivsete ja vastuvõtmisviiside poolest, ei ole nende puhul tegu binaarsete opositsioonidega, vaid pigem sõna ja pilt täiendavad üksteist (Neier 2014: 77). Mõnel juhul hakkab foto mängima teksti tähendusloomes sedavõrd kaalukat rolli, et teksti ja foto lahutamine muudaks radikaalselt mõlema semantilist väärtust (Neier, Susi 2019: 461). Üheks tugevaks selliseks näiteks on peatükk "Taeva suudlused" (5. mai) (84), kus Ena Mets jagab enda giiditöö kogemust, mil ta vihmade ilmaga võttis endale päikese rolli kogu oma 50-pealise turismigrupi ees. Teksti kõrval fotodel on aga ilmeilus soojades värvitoonides päikesetõus ning trepiastmetel päikesetõusuvanni nautleja. Ilma tekstita ei saaks lugeja teada Metsa armastusest vihma vastu ning otsusest igat päeva, olenemata ilmastikuoludest, tänulikkusega vastu võtta. Piltidega näitlikustab autor lugejale enda vastutust olla neile 50 inimesele päikese ees ja muutuda automaatselt veelgi entusiastlikumaks, naeratavamaks, julgustavamaks.

²⁸ Teoses on olulisel kohal ka kuulamine ja seal on link mitmetele helifailidele ning 7-minutilne lühifilm. Neid ma oma bakalaureusetöös ei käsitle.

Ehk on see just tänu temale, et ma suudan taas oma raamatut kirjutada? Et mul on inspiratsiooni, et olen keskmes? Et mul on see õnnetunne? Mnjah, ma kahtlustan, et just päike on minu karantiiniaja päästnud. (46)

Ena Mets kirjutab kõne all oleva raamatu võib-olla ainulaadsel hetkel maailmas. Ajal, mil kogu läänemaailma inimesed on justkui sunnitud füüsilises ja/või hingelises üksinduses olema. See toob need vähesed inimesed, kellega Mets kohtub, tema jaoks veelgi lähemale. Andes samal ajal tema elus rohkem ruumi loodusele, eriti päikesele. Väga hästi võtab raamatu „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” ökofeministliku aspekti kokku autor ise teose eessõnas:

Olen tänulik eranditult igale inimesele, kellega mu teed ristusid! Mitte ühtegi kohtumist, mitte ühtegi inimest ei pannud ma kirja eesmärgiga kedagi hukka mõista või kellelegi hinnanguid anda – nad olid kõik mulle vajalikud. (5)

Sellega kinnitab ta veelkord üle iseenda antipatriarhaalse lahenduse rõhumise lõpetamiseks, milleks on ülerahvastatusest põhjustatud „anonüümsusmantli” kadu, et kaasinimene saaks näha „meie lugu, unistusi, frustratsioone, hirme, seda mis meid naerma või nutma paneb” (107).

Ena Metsa ja päikese suhe on raamatu läbivaks teemaks, mis seob erinevad peatükid narratiivselt üheks tervikuks. Sealjuures suhtub ta päikesesse kui võrdväärsesse ehk ta on päikese suhtes vaba Warreni (2002) välja toodud patriarhaalsetest rõhumise viisidest, millest kirjutasin pikemalt ökofeminismi alapeatükis. Mets saab päikeselt tuge, et COVID-19 piirangutest tingitud katsumustega toime tulla ja suhtub päikesesse kui aktiivsesse agent. Ta näitab seda lugejatele lisaks tekstile ka fotode kaudu. Piltide valik on autoril hästi õnnestunud ning foto ja tekst täiendavad teineteist. Ena Metsa suutlikus võtta päikest kõikides tema ilmumise eripärades alati vastu suure tänulikkuse ja tähelepanuga on imetlusväärne ning aitas Metsal hakkama saada COVID-19 tulenenud piirangutega.

Ena Metsa teos „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” on ökofeministliku kirjanduskriitika põhimõtetel hästi analüüsiv ning tema raamatus on ökofeministlike püüdlustele vastavaid punkte. Gaardi (2010b) välja toodud püüdlustest on Metsa raamatus võõrandumise, hierarhia ja domineerimise viiside kiritiseerimine ning sotsiaalse ja bioloogilise elurikkuse kesksuse kui sellel planeedil ellujäämiseks vajalikku põhialuse hindamine. Mets heidab ka valgust erineva kultuurilise ja majandusliku taustaga inimeste omavahelistele suhetele ning inimeste ja ülejäänud looduse suhetele. Selgelt joonistuvad välja Warreni (2002) rõhumise punktid. Eriti võimul põhinev mõtlemine ja privileegidel põhinev mõtlemine. Mets pakub enda raamatus välja ka antipatriarhaatlikuks lahenduseks anonüümsuse kaotamise.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö sissejuhatuses püstitatud eesmärk, milleks oli uurida, kas Ena Metsa teost „Ülestähendusi Montmartre’i mäelt. Elu ja imede pandeemia” (Mets 2020) saab analüüsida ökofeministlike kirjanduspüüdluste taustal, milline panus on Ena Metsal ja tema raamatul ökofeminismi kirjanduskriitikasse ning tutvustada seda ühe võimaliku COVID-19 kriisiga toimetuleku näitena sai täidetud. Analüüsi põhjal võin väita, et Metsa raamatul on olemas mitmed ökofeminimi püüdlused. Tema raamat toob lugejani maailma, kus loodus ja inimene on võrdsed ning just see side loodusega

aitab Metsal toime tulla COVID-19 kriisiga. Antud bakalaureusetöö kirjeldab Ena Metsa ökofeministliku maailmavaadet ja seob selle Karen J. Warreni (2002) ökofeministliku maailmakäsitlusega ja Greta Gaardi (2010b) ökofeministlike kirjanduskiitika püüdlustega.

Ena Metsa olulisus ökofeministlikust kirjanduskriitikast lähtuvalt on tema roll jutuvestja ja kirjanikuna. Mets peab tähtsaks end ümbritseva maailma hoiakute mõjutamist loodussõbralikuse ja keskkonناسäästlikuse suunas. Seda püüab ta teha nii oma juturingreisidega erinevates riikides kui ka mõlema ilmunud raamatuga. Ökofeministliku praktikuna peab ta oluliseks ka isiklikku vaimset arengut. Sellest on raamatu kirjutamine ka kannustatud ning Mets jagab lugejatega raamatute kaudu looduse ja inimese vaheliste suhete dünaamikat. Ta toob tähelepanu nii inimestevahelistele rõhumistele kui ka erinevate looduse rõhumise viisidele ning peab nende põhjuseks anonüümsust, mis tekib ülerahvastatusest ega lase inimestel üksteisega südamest südamesse suhelda.

Prantsusmaal COVID-19 karantiini ajal kirjutatud raamat on eesti ja prantuse keeles ning poole raamatu sisust moodustavad fotod. Mets näitlikustab enda suhet päikse, ümbritseva keskkonna ja teiste inimestega fotodega. Piltide ja teksti vahekord on hästi tabatud ning valitud fotod toetavad peatükkide tekstilist osa hästi. Kuigi analüüsiv Ena Metsa raamat on logiraamatu laadis päevik, on Metsa kõrval teine sama kaalukas peategelane päike, kellesse ta suhtub kui aktiivsesse agenti. Mets käib igapäevaselt Montmartre'i mäe otsas päikesetõusu vaatamas ning saab sellest jaksu COVID-19 tingitud elu kitsendavate reeglitega hakkama saamisel. Ta tunneb, et päikesetõusud on andnud ta ellu uue hingamise ja eesmärgi ning päike on aidanud tal üle elada enneolematu kriisiaja, kust tal võeti korruga ära nii töö, hobi kui ka võimalus vabalt ringi liikuda.

Ena Metsa raamat „Ülestähendusi Montmartre'i mäelt. Elu ja imede pandeemia” on järjekordne väga hea tõestus, et ökofeministlik liikumine, mille algus oli 1970. teisel poolel on Eestisse nii praktikas kui ka teoorias kohale jõudnud. Analüüsisin teost Warreni (2002) rõhumise printsiipide ja Gaardi (2010b) kirjadusteaduslike püüdluste

taustal võttes abiks feministlikust liikumisest Susan Hekmani (2008), vähemuste rõhumisest kirjutava Tobin Siebersil (2008) ning fotode analüüsimise poole pealt Agnes Neieri (2014; 2019) ja Joosep Susi (2019). Vaatlesin Metsa ka teiste humanitaaraladel ilmunud COVID-19 alaste uurimuse taustal ning leidsin sarnasusi sealgi. Kuigi Ena Mets ei ole kirjandusmaailmas tuntud autor, panustab tema raaamatu ökofeministlik analüüsimine siiski Eesti käesoleva aja ökofeministliku maailmapildi avadamisesse ja kaardistamisse.

KIRJANDUS

Biehl, Janet 1991. Rethinking Ecofeminist Politics. Boston: South End Press.

Davion, Victoria 2002. Anthropocentrism, Artificial Intelligence, and Moral Network Theory: An Ecofeminist Perspective. Environmental Values 11, no. 2, 163-176.
<http://www.environmentandsociety.org/node/5851>

- Gaard, Greta 1993.** *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Philadelphia: Temple University Press.
- Gaard, Greta 1998.** *Ecological Politics*. Temple University Press.
- Gaard, Greta 2010a.** New Directions for Ecofeminism: Toward a More Feminist Ecocriticism. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and the Environment* 17:4, 1-23.
- Gaard, Greta 2010b.** Strategies for a Cross-Cultural Ecofeminist Literary Criticism. - *Ecozon@: European Journal of Literature, Culture and Environment*. Ed. Carmen Flys Junquera. 1:1, 47-52.
- Hekman, Susan 2008.** Constructing the Ballast: an Ontology for Feminism. - *Material Feminisms* ed Stacy Alaimo and Susan Hekman. Bloomington: Indiana University Press, 85-120.
- Hiiemäe jt = Hiiemäe, Reet, Mare Kalda, Mare Kõiva, Piret Voolaid 2020.** Koroonakriisi rahvapärased väljendused Eestis. Folkloori taaskasutus kui toimetulekuviis. – *Keel ja Kirjandus* 12, 1011-1032.
- Lees, Triin 2015.** Aino Perviku „Kunksmoor“: ökofeministlik analüüs. Tartu: Tartu Ülikool.
- Lotman, Juri 2007.** *Hirm ja segadus. Esseid kultuurisemiootikast*. Tallinn: Varrak.
- Mellor, Mary 1996.** The Politics of Women and Nature: Affinity, Contingency or Material Relation? – *Journal of Political Ideologies* 1(2), 147-164.
- Mets, Ena 2015.** *Naeratava kuu inimesed*. Tartu: Auratrükk.
- Mets, Ena 2020.** Ülestähendusi Montmartre'i mäelt. Elu ja imede pandeemia. Printon.
- Märka, Veiko 2011.** Eesti ökofeminismi tüürihoidja. - *Eesti Ekspress*, 10.dets. <http://ekspress.delfi.ee/news/areen/eesti-okofeminismi-tuurihoidja?id=63020522>.
Vaadatud 15.08.2021
- Neier, Agnes 2014.** Foto funktsioon fiktsioonis. Tartu: Tartu Ülikool.
- Neier, Agnes; Susi Joosep 2019.** Verbaalse ja visuaalse dialoog. Sissejuhatus lüürilise luule ja foto vastastikmõjusse. - *Keel ja Kirjandus* 6, 460-479.
- Ortner, Sherry B. 1974.** Is Female to Male as Nature Is to Culture? – *Woman, Culture, and Society*. Ed. Michelle Z. Rosaldo and Louise Lamphere. Stanford: Stanford University Press, 68-87.
- Plumwood, Val 1993.** *Feminism and the Mastery of Nature*. New York: Routledge.

- Ruether, Rosemary Radford 2012.** Ecofeminism – The Challenge to Theology. DEP no 20, 22-33.
- Shiva, Vandana 1988.** Staying Alive. Women, Ecology and Survival in India. New Delhi: Indraprastha Press.
- Shiva, Vandana 1993.** Monocultures of the Mind: Perspectives on Biodiversity and Biotechnology. New York: Jutaprint.
- Siebers, Tobin 2008.** Isability experience on trial. Material feminisms. Ed. Stacy Alaimo and Susan Hekman. Bloomington: Indiana University Press, 291-308.
- Soonberg, Maarja 2015.** Linda Hogani „Päikesetormid“: ökofeministlik analüüs. Tartu: Tartu Ülikool.
- Speek, Tiiu 2000.** Looduskeskkond kirjanduses: Lawrence Buell'i kirjandusökoloogiline perspektiiv. – Koht ja paik. Place and Location I. Toim. Kaia Lehari, Virve Sarapik. Eesti Kunstiakadeemia toimetised. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 148-159.
- Sukmit, Killu 2014.** Ma tean, mis on feminism, aga mis on ökofeminism? - Maaleht, 2. august
<http://ekspress.delfi.ee/news/areen/eesti-okofeminismi-tuurihoidja?id=63020522>.
 Vaadatud 15.02.2021.
- Sõrmus, Maris 2016.** Nature and Culture in Contemporary British and Estonian Literature:
 A Material Ecocritical Reading of Monique Roffey and Andrus Kivirähk. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Tüür, Kadri 2011.** Ökofeminism. Sissejuhatus soouuringutesse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 280-287.
- Tüür, Kadri 2014.** „Puhastus“: õnn, häbi ja ökofeminism. Õnne kogum: artiklid, esseed ja pildid õnnest 2010-2014. Koost. Kristina Paju, Nele Tammeaid, Maia Tammjärv. Toim. Maia Tammjärv. Tartu: Greif, 62-66.
- Warren, Karen J. 1990.** The Power and the Promise of Ecological Feminism. - Environmental Ethics, 12: 2, 125-146.

Warren, Karen J. 2002. Environmental Justice: Some Ecofeminist Worries About a Distributive Model. - Applied Ethics: Critical Concepts in Philosophy. Ed. Ruth Chadwick, Doris Schroeder. Volume 4. Routledge, 259-302.

SUMMARY

The objective of the introduction to this bachelor's thesis was to see whether Ena Metsa's work "Writings from Montmartre. The Pandemic of Life and Miracles" ("Ülestähendusi Montmartre'i mäelt. Elu ja imede pandeemia") (Mets 2020) can be analyzed against the background of ecofeminist literary approach, what contribution Ena Mets and her book have made to the literary critique of ecofeminism and present it as one possible example of how to cope with the COVID-19 crisis. Based on the analysis, it can be said that Metsa's book has several ecofeministic approaches. Her book brings to the reader a world where nature and man are equal, and the connection with nature helps Mets to cope with the COVID-19 crisis. This bachelor's thesis describes Ena Metsa's eco-feminist worldview and links it to Karen J. Warren's (2002) view of the ecofeminist world and Greta Gaard's (2010b) ecofeminist approaches for literary criticism.

The importance of Ena Metsa based on ecofeminist literary criticism is her role as a storyteller and writer. Mets considers it important to influence the attitudes of the world around her towards environmental friendliness and sustainability. She tries to do it with her storytelling tours in different countries and with both of her published books. As an ecofeminist practitioner, she also considers personal spiritual development as an important issue. The writing of this book was also encouraged by the wish of self development, and Mets shares the dynamics of the relationship between nature and human with her readers. She draws attention to both human oppression and the various forms of oppression of nature, and considers them to be present due to anonymity, which arises from overcrowding and prevents people from communicating with each other from heart to heart.

The book, written during the COVID-19 quarantine in France, is in Estonian and French, and half of the book's contents are photographs. The forest illustrates its relationship with the sun, the surrounding environment and other people in photos. The relationship between the images and the text is well captured and the selected photos support the textual part of the chapters well. Although Ena Mets herself is the main leading character in the book, there is another equally important protagonist, the sun, whom she sees as an active agent. Mets watches the sunrise on top of Montmartre every day and it helps her cope with the life-limiting rules of COVID-19. She feels

that the sunrises have given her a second wind and purpose, and the sun has helped her survive an unprecedented crisis, which cost her her work, hobbies and the opportunity to move freely.

Ena Metsa's book “ Writings from Montmartre. The Pandemic of Life and Miracles” is another proof that the ecofeminist movement, which began in the second half of 1970s, has arrived in Estonia both in practice and in theory. I also compared Mets with the background of other COVID-19 research published in the field of humanities and found similarities there as well. Although Ena Mets is not a well-known author in the world of Estonian literature, the ecofeminist analysis of her book still contributes to the approach and mapping of Estonia's contemporary ecofeminist worldview.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ruta Reisspass,

(sünnikuupäev: 26.07.1985)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

ENA METSA "ÜLESTÄHENDUSI MONTMARTRE'I MÄELT. ELU JA IMEDE PANDEEMIA"
ÖKOFEMINISTLIK ANALÜÜS,

mille juhendaja on Kadri Tüür, PhD,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ruta Reisspass

Tartu, 17.07.2021